

Lana Hudeček

ALTERNIRANJE PRIDJEVA I PRILOGA U NEKIM USTALJENIM SINTAGMAMA MISALNIH TEKSTOVA 14. I 15. STOLJEĆA

Zanimljivo alterniranje pridjeva (u funkciji predikatnoga proširka) i priloga (u funkciji priložne oznake načina) uočljivo je u osobitom tipu sintagmi učestalom u misalnim tekstovima. Premda im je različito gramatičko ustrojstvo, utvrđuje se podudarnost u njihovu značenju te ukazuje na mogućnost konstruiranja zavisne načinske rečenice kao stanovita međuoblika, veze među njima, konstrukta koji semantički u potpunosti razvezuje prilog služeći se analognim pridjevom – predikatom, a koji se opet može kontrahirati, zadržavajući pritom u potpunosti značenje načinske rečenice, u taj isti pridjev – predikat. Pokazuje se tako potpuna značenjska identičnost pregledanih rečenica unatoč njihovu različitom gramatičkom ustrojstvu.

U osobitom tipu sintagmi koje su izrazito učestale u misalnim tekstovima, a koje su svojim sadržajem redovito obraćanje Bogu s kakvom molbom (s glagolskim predikatom u imperativu), može se zamijetiti zanimljivo alterniranje pridjeva i priloga kada se nalaze u funkciji predikatnoga dodatka: *predikatnoga proširka* (pridjev), odnosno *priložne oznake* (prilog). U cjelokupnom kontekstu upotrebe pridjeva i priloga u misalnim tekstovima uporabu priloga na mjestu na kojem on može interferirati s pridjevom uočavamo kao običniju, kao onu koja je zbog svoje čestotnosti i predskazljivosti lišena dodatne ekspresivnosti.¹ Stoga se u ovom radu pokušava objasniti i istražiti upravo uporaba pridjeva na mjestu koje je uobičajeno mjesto analognoga priloga.

Kao predložak istraživanju poslužio je tekst **Hrvojeva misala** (1404), osobito njegova *Sanktorala*, s kojim se kao s temeljnim uspoređuju paralelni tekstovi ostalih glagoljaških misala: *Vatikanskoga Illirico 4* (početak 14. stoljeća), *Novakova misala* (1368) te *Ročkoga misala* (početak 15. stoljeća).² Riječ je, da-

¹ To je logično jer priložna oznaka uz predikat, subjekt i objekt tvori osnovno gramatičko ustrojstvo rečenice (usp. *Priručna gramatika hrvatskoga književnoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1990, str. 272).

kle, o liturgijskim tekstovima, tekstovima pisanim hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskoga jezika koja interferira, u većoj ili manjoj mjeri, s domaćim (čakavskim) idiomom. U usporedbi s ostalim liturgijskim tekstovima svoga doba, tekst Hrvojeva misala odlikuje se znatnom jezičnom pomlađenošću i predstavlja primjer, uvjetno nazvano, mlađega tipa crkvenoslavenskog jezika.³

Prije početka razmatranja problema evo primjera koji će najbolje pojasniti o kakvom se alterniranju radi.

Primjeri u kojima pridjevu u Hm odgovara prilog u kojem drugom tekstu:

Usliši g(ospod)i m(o)leniê n(a)ša i hodotajuću za ni b(la)ž(e)nomu damasku isp(o)v(ě)d(b)niku tvoemu i ar'hierěju m(o)l(e)niê *ugodan* v(b)n(b)mi 149 26c (*III4 ugodno*)

Sadê budi m(o)l(im) te m(i)l(o)sr'di b(o)ž(e) da hodotajuću za n(a)š b(la)ž(e)nomu tomi ap(osto)lu tvoemu . tvoimi oh(r)st) b n(a)š m(i)l(o)sr(b)d b dar'mi hrani 150 24a (*III4 i Ro m(i)l(o)stivo*)

Žr'tvi prinesenie m(o)l(im) te g(ospod)i *ugodan* v(b)n'mi 156 18d (*III4 i Ro ugodno*)

B(o)ž(e) ki d(uš)i r(a)ba tvoego b(la)ž(e)nogo gr(ě)gora dari v(ě)č(b)nago b(o)ž(b)stviê dal' esi podai *m(i)l(o)stiv* da ki gr(ě)h n(a)ših br(ě)meni pognat'em' se ego u t(e)be m(o)li)tvami vzdigli se bihom' 156 27d (*III4 i Ro m(i)l(o)stive, Nk m(i)l(o)stiv*)

B(o)ž(e) ki b(la)ž(e)n(a)go gr(ě)gora isp(o)v(ě)d(b)nika tvoego i arhierê v s(ve)tih' tvoih' dostoiênie vravnal' esi podai *m(i)l(o)stiv* da ki pameti ego prazdniki počitae'm' i žitiê ego takoe nasl(ě)dovali bihom' obrazi 157 1b (*III4, Ro m(i)l(o)stive*)

Moleniê n(a)ša m(o)l(im) te g(ospod)i ka t(e)bi prinosim' hodotajuću b(la)ž(e)nomu p(e)tru m(u)č(e)niku tvoemu *m(i)l(o)stiv* van'mi i utvrjeni v(ě)roju pod' tvoim' zašćiceniem' shrani 158 16d (*Ro m(i)l(o)stivo*)

Dari m(o)l(im) te ke t(e)bi v(ě)st' b(la)ž(e)noju ap(osto)lu *m(i)l(o)stiv* primi i vsa zalaê ka utegaem' otvratu 159 20b (*III4, Ro prilog m(i)l(o)stivo*)

Neizm(ě)rn(ě) bl(a)godeti m(o)leê b(o)ž(e) v(b)s(e)m(o)gi pril(ě)žno te m(o)l(im) b. da žr'tvi ke veličstviju tvemu za gr(ě)hi n(a)še prinosim' b(la)ž(e)n(a)go kir'êka m(u)č(eni)ka tvoego hodotaistvom' *m(i)l(o)sr(b)d'* primi i

² Istraživanje je provedeno na transkripciji Hrvojeva misala (*Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića*, Zagreb-Ljubljana-Graz 1973). U tekstu se upotrebljavaju ove kratice za označavanje misala iz kojega primjer potječe: za *Hrvojev misal Hm*, za *Vatikanski Illirico 4 III4*, za *Novakov misal Nk*, za *Ročki misal Ro*. Uz oznaku **Hm** za primjere uzete iz *Hrvojeva misala* nalazi se oznaka folije (stranice), retka i stupca.

³ *Anica Nazor*, Karakteristike jezika i pisma Hrvojeva misala, *usp.* 1, str 508-512.

pom(i)lovanie ko prosimъ m(i)l(o)sti tvoee daromъ priti da podasi 160 30b (*III4, Ro m(i)l(o)stivo*)

Dari n(a)šimi i m(o)l(i)tvami priētimi m(o)l(imъ) te g(ospod)i . i n(e)b(e)ski-
mi n(a)sъ očisti tainama i *m(i)l(o)stiv'* usliši 160 30c (*III4 m(i)l(o)stivo*)

Žr'tvi t(e)bi g(ospod)i nar(e)čenie b(la)ž(e)noju m(u)č(e)n(i)ku tvoeju gor-
diēna i ev'pimiha utežani *bl(a)godetanъ* primi i k věčnēi n(a)mъ podai priti po-
moći 161 6a (*III4 bl(a)godēt(ъ)no, , Ro i Nk pridjev bl(a)godēt(ъ)nъ*)

B(la)ž(e)noju m(u)č(eni)ku tvoeju cipriēna i justini prosimъ g(ospod)i da
zaodēetъ n(a)sъ nastoeća vlastъ ere ne ostavlaeši *m(i)l(o)stivъ* tēšiti . ke tolikimi
pomoćmi podaeši pomagati se 182 21a (*III4 m(i)l(o)stive*)

Žr'tvi t(e)bě g(ospod)i hv(a)li prinosimъ priležno te m(o)leće da temije za ni
hodotajućimi anj(e)l'skoju pomoćiju i *ugodanъ* da primeši i k' s(ъ)p(a)seniju na-
šemu priti podai 183 19b (*III4 i Ro ugodno*)

Usliši g(ospod)i m(o)leniē n(a)ša i hodotajuću b(la)ž(e)nomu mar'ku
isp(o)v(ě)d(ъ)n(i)ku tvoemu i arhierju priležaniē n(a)ša *ugodanъ* v'nmi 184 14b
(*III4 ugodno*)

B(ož)e ki n(a)sъ smotriši iz' našee slabosti iznemagajuće k ljub'vi n(a)sъ
tvoei stvori priti i *prem(i)l(o)sr(ъ)dъ* n(a)sъ po s(ve)tiň tvoihъ nъučē ukrēpi 184
31c (*Ro premilosr'do*)

Primjeri u kojima prilogu u Hm odgovara pridjev u kojem dru- gom paralelnom tekstu:

Žr'tvu m(o)l(imъ) te g(ospod)i ku t(e)bi požiraemъ *ugod'no* primi da ot vsěh'
ni svlěčētъ i zastupitъ branъ bezakon'niň 160 19a (*Ro ugodan'*)

B(ož)e ki d(u)ši r(a)ba tvoego b(la)ž(e)noga lēona v(ě)č(ъ)nago
b(o)ž(b)n(ъ)stviē dari podal' esi podai *milostivě* . da ki grěň na)šihъ brěmeni po-
gnataem' se ego u tebe m(o)l(i)tvami vzdigli se bihomъ 165 26d (*III4 prilog
m(i)l(o)stive, Ro pridjev m(i)l(o)st(i)v'*)

B(ož)e koga desnica b(la)ž(e)n(a)go p(e)tra ap(osto)la hodeća v' vlnah' mor-
skihъ da ne pogrezal bi vzdviže i t(a)koe ap(osto)la tvoega p(a)vla tri kratъ uta-
pajuća ot glubini mora izb(avi) usliši n(a)sъ *m(i)l(o)stivě* i podai da toboju ute-
žani v(ě)č(ъ)nu sl(a)vu naslědovali bihomъ 168 21c (*III4, Nk m(i)l(o)stiv'*)

Dari n(a)še m(o)l(imъ) te g(ospod)i b(la)ž(e)nie m(a)rie magdalēni sl(a)v(ъ)
utežaniē t(e)bě <da> vzdadutъ ke službi i prinošeniē edinočedi s(i)ň tvoi g(os-
pod)ъ n(a)š i(su)sъ h(rъst)ъ *m(i)l(o)stivo* priē 170 29b (*Nk m(i)l(o)sr(ъ)d'*)

Prizri g(ospod)i *m(i)l(o)stivě* na sie dari ke za pametъ b(la)ž(e)nago apolina-
ra erē i m(u)č(e)n(i)ka tvoego prinosimъ i za n(a)še opotaknenie požiraemъ
170 12d (*III4, Ro, Nk m(i)l(o)stiv'*)

Tvoē s(ve)ta priēm'she m(o)l(imъ) te g(ospod)i da b(la)ž(e)nago apolinara
tvrdostan'stvo zaščititъ n(a)sъ pomoćmi k(a)ko ne přestaeši *m(i)l(o)stivě* zašči-
ćati 170 17d (*III4, Nk, Ro m(i)l(o)stiv'*)

B(ož)e ki b(la)ž(e)n(a)go p(e)tra ap(osto)la tvoego ot uzb otrěšena i nevrěd ena otiti stvorilь esi n(a)šihь m(o)limь te g(ospod)i otrěši uzi grěhovь i vsa zlaě ka utegaemь ot n(a)sь *m(i)l(o)stivě* otrini 171 23d (*III4* i *Ro* prilog *m(i)l(o)st(i)vo*, *Nk* pridjev *prěm(i)l(o)st(i)vb*)

B(ož)e ki n(a)sь obhodnimь b(la)ž(e)nihь m(u)č(eni)kь tvoihь kir'ěka i lar'jiě zmaragda prazdnikom veseliši podai *m(i)l(o)stivě* da kihь sl(a)v(b)no roj'stvo čtemь silu jure muki ihь naslědovali bihomь 172 28d (*III4* prilog *m(i)l(o)stive*, *Ro* pridjev *m(i)l(o)st(i)vb*)

Oběti ljudi tvoihь m(o)l(imь) te g(ospod)i *m(i)l(o)stivě* v'n'mi i kihь prazdnikь podaeši čьstiti ih' pomoč'mi stvori n(a)sь radovati se 181 9a (*III4*, *Nk*, *Ro* *m(i)l(o)stiv'*)

Prinesenie t(e)bi g(ospod)i dari ljudi tvoihь za častь s(ve)tihь tvoihь m(u)č(eni)kь děonožie ruštika eliutoriě primi *milostivě* m(o)l(imь) te i ihь n(a)sь hodotaistvomь s(ve)ti 184 18c (*III4* pridjev *m(i)l(o)stivь*, *Ro* prilog *m(i)l(o)stive*)

B(ož)e ki n(a)sь b(la)ž(e)noga cezara m(u)č(eni)ka tvoego ob'hodnim prazdnikomь veseliši podai *m(i)l(o)stivě* da koga roj'stvo čtemь ošče i děli naslědovali bihomь... 186 22b (*III4*, *Ro* prilog *m(i)l(o)stive*, *Nk* pridjev *m(i)l(o)stivь*)

Dari n(a)šimi m(o)l(imь) te g(ospod)i i m(o)l(i)tvami priětimi i n(e)b(e)skimi tainama očisti i *m(i)l(o)stivě* usliši 187 11d (*III4* prilog *m(i)l(o)stivo*, *Nk* pridjev *m(i)l(o)stivь*)

Dari m(o)l(imь) te ke t(e)bi prinosimь *m(i)l(o)stivě* primi i vsa ka za grěhi n(a)še utegaemь *m(i)l(o)stivě* otvratì 188 3a (*III4* također prilog *m(i)l(o)stivo*, u *Nk*, *Ro* *m(i)l(o)st(i)vb*)

Na temelju pregledanih primjera može se izvesti sljedeći zaključak: ni u jednom od pregledanih tekstova nema izrazite prevlasti u upotrebi pridjeva ili priloga u opisanoj situaciji. Pregledane su 64 situacije (256 primjera). U pregledanom tekstu *III4* pridjevi su u opisanoj situaciji upotrijebljeni 31 put, prilozi 33 puta; U *Nk* pridjevi su upotrijebljeni 43 puta, prilozi 21; u *Hm* pridjevi 35, prilozi 29; u *Ro* pridjevi 32, kao i prilozi. Svuda se dakle radi o (po prilici) podjednakoj distribuciji pridjeva i priloga u opisanoj situaciji. Tek se u *Nk* može primijetiti odstupanje od te tvrdnje u korist prevlasti pridjeva, kojih u tekstu ima dvostruko više nego priloga. Ne može se, međutim, utvrditi nikakvo dijakronijsko kretanje u kojem bi jedan od ovih elemenata preuzimao prednost. Ovdje se dakako misli na raspon od jednoga stoljeća unutar kojega su tekstovi nastajali. Inače, pridjevna je oznaka obilježje veće starine; velik dio priloga, a svi o kojima je riječ u ovom radu, okamenjeni su pridjevni oblici. Stoga u velikoj starini kretanje svakako ide od pridjeva k prilogu.⁴

⁴ Kao i u drugim indoevropskim jezicima pridjevna je oznaka obilježje veće starine. Miklošić pojašnjava kako se pridjevnom oznakom kazuje način (to je ono što nas ovdje zanima) služeći se primjerom *idem bos* (napominjući da se u poljskom u tom slučaju može reći i prilog *boso*) te

Podimo od činjenice koja nas je i potaknula na ovo istraživanje: pridjev se ovdje nalazi u funkciji koja za njega, uvjetno rečeno, nije posve obična; u rečenici se ne nalazi uvršten po imenskoj riječi (običnijim se osjeća kad se nalazi u svojoj najčešćoj, atributnoj funkciji) a njegova podudarnost s imenskom rječju u rodu, broju i padežu ne proizlazi iz njihove izravne povezanosti unutar rečenice, već iz činjenice da su su, svaki zasebno, pridjev i imenska riječ analogne gramatičke strukture, uvršteni po istom predikatu. Kako se priložna oznaka (prilog) kao predikatna dopuna javlja mnogo češće nego pridjev, pojavu pridjeva kao predikatne dopune, osobito u kontekstu pregledanoga korpusa, prepoznajemo kao rijetku sintaktičku pojavu. To je mjesto priloga ne samo u našoj suvremenoj jezičnoj svijesti već i u dijakronijskoj, jer se ovo alterniranje javlja samo u specifičnim okolnostima obraćanja Bogu, dok u nekim drugim rečenicama slične sintaktičke strukture redovito na opisanom mjestu imamo prilog. Možda bismo pojavu pridjeva u ovoj sintaktičkoj situaciji mogli pojasniti time da se takve rečenice javljaju u Sanktoralu redovito na samom početku ulomka u kojem se govori o pojedinom svecu (svetku) iza tipičnih ustaljenih uvodnih fraza, tj. navođenja datuma i imena sveca (primjerice: *Dekembra 10 damaska isp(o)v(ě)d(ь)n(i)ka*, *Na s(ve)tihъ 40 m(u)č(e)nikъ*, itd.). Očito se u takvom kontekstu, dakle na mjestu na kojem se sintagma određena značenja pretpostavlja i očekuje, javlja idealna situacija da se njezina monotonost i potpuna predskazljivost razbije variranjem njezina gramatičkoga ustrojstva, pri čemu ne dolazi do promjene rečeničnoga značenja. Situaciju kojom se zanimamo, a u kojoj uz predikat kao njegovu dopunu naizmjenice nalazimo pridjev i prilog, ne doživljavamo neobičnom kad imamo prilog. Situacija pak u kojoj, na mjestu koje predikat otvara (u najvećem broju u pregledanom tekstu potvrđenih slučajeva) priložnoj oznaci, zatičemo pridjev neobična je u kontekstu cjelokupne uporabe pridjeva u misalnim tekstovima i traži pojašnjenja.

Ovdje se, kao što smo već i rekli, radi o pridjevu koji je u potpunom sročnom odnosu s imenicom koju opisuje (ali ta sročnost posljedica je uvrštavanja po zajedničkom predikatu, a ne kao kod atributa uvrštavanja po imenskoj riječi), ali se istovremeno očituje i njegova snažna sintaktička veza s predikatnim glagolom. Kako se svojim odnosom prema ostalim riječima u rečenici razlikuje od atributa koji stoji u odnosu samo prema imenici koju određuje, on se i terminološki razlikuje od pridjeva-atributa⁵ te čini osobitu vrstu (pridjevnoga)

staroslavenskim primjerima u kojima je prema našem prilogu *pješice* potvrđen prilog *pěšъ: i slyšavъše narodi po n'ěmъ ido pěši* Mt 14.13, i *poznāše je mnozi i pěši...pritěše tamo*. Potvrdu takve uporabe pridjeva daje i primjerima: *obrěte drugъje stoješte prazdny i glagola imъ . čto stoite sьde vesъ denъ prazdъni* Mt 20.6.

⁵ "Daničić u pristupnom dijelu svoje sintakse govoreći o dodacima koji se mogu pripajati glavnim i sporednim dijelovima rečenice, poseban sintaktički položaj pridjeva u rečenici tipa *Mladić otide žalostan naziva priročnim (predikatnim) dodatkom*. Taj se dodatak može odnositi jednako

predikatnog proširka. Riječ je tu o pridjevu koji je sastavni dio predikata (o tome nam svjedoči i njegova beziznimna neodređenost), ali ne o takvom koji uz oblik glagola *biti* čini pravi predikat, već o specifičnom slučaju u kojem on kao osobita vrsta predikatnoga proširka pravi glagolski predikat samo označava. U našem slučaju glagol vrši donekle onu funkciju koju ima glagol *biti* kad je kopu-

---

i na imenicu i na zamjenicu kad u rečenici stoje za subjekt ili za objekt. Sintaktički položaj priročnim dodacima u rečenici Daničić određuje tvrdnjom da *priročni dodaci stoje prema onome čemu se dodaju kao prirok prema svome podmetu*. Odredba priročnog dodatka tu je analoški izvedena implikacijom odnosa subjekta prema predikatu." (M. Peti, *Predikatni proširak*, Znanstvena biblioteka Hfd, Zagreb 1979, str. 60)

Za istu sintaktičku pojavu Maretić u svojoj gramatici uvodi naziv *privezak* (*adjunkcija*) te pridjev u rečenici tako razlikuje od *atributa*, *predikata* ili *epiteta*. Nazivom *privezak* on označuje pridjev koji *izriče kakvo stanje imenice ili zamjenice uz koje je neko vrijeme kao privezana*. Maretić još napominje kako *neki gramatici zovu pridjev u toj službi "predikatni atribut", ali pravi razlog tome imenu teško je razumjeti* (T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1931, str. 421).

A. Musić u uvodnom dijelu svoga rada *Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku* (*Rad JAZU, knj. 250*, Zagreb 1935) opisuje trojaku upotrebu pridjeva: atributivnu, apozitivnu i predikativnu. Pridjevi kojima se ovaj rad zanima bili bi *predikativni pridjevi, pridjevi u predikativnoj službi*. U toj se službi pridjevom onomu što riječ kojoj pripada znači, neko svojstvo pridjeva samo za vrijeme vršenja radnje glagolskoga predikata; ona se dakle vrši samo uz to svojstvo, ili svojstvo, koje pridjev znači očituje se samo uz vršenje radnje glagolskoga predikata. Za razliku od pridjeva – atributa koji neku osobinu pridjeva imenici kao upravo onu koja je označava kao jednog od članova neke osobite vrste kojima ta ista osobina pripada, za razliku od onih kojima ta osobina ne pripada (str. 131, Rad JAZU 250).

S. Ivšić pridjev u opisanoj funkciji zove predikatnim pridjevom te kaže da se u slavenskim jezicima upotrebljava pridjev ako se ne kazuje toliko kako se sama radnja događa, nego više u kakvom se stanju nalazi subjekt za te radnje. Kada pridjev služi za oznaku mjesta, vremena, reda ili načina kazuje se više oznaka imenici, a kada to čini prilog kazuje se više oznaka glagolu (S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika, ŠK*, Zagreb 1970, str. 325).

I Musić, kao i Maretić i Daničić, poseban sintaktički položaj pridjeva u rečenici određuje iz njegova odnosa prema nominalnom rečeničnom dijelu s kojim se pridjev najčešće slaže u rodu, broju i padežu. Razlika između *predikatnoga pridjeva* (*priročnoga dodatka, priveska*) i atributa samo je u tome što se atributom izražava trajno, a priveskom trenutno svojstvo nominalnoga dijela u rečenici.

M. Peti u svojoj opsežnoj raspravi o predikatnom proširku (*Predikatni proširak*, Znanstvena biblioteka hrvatskog filološkog društva 6, Zagreb 1979) iznosi zamjerku svim dotadašnjim pokušajima definiranja: "Taj se posredni odnos atributa prema imenici po odnosu prema predikatu opisuje tako da se tvrdi da atribut označava trenutno, slučajno ili privremeno svojstvo subjekta (ili objekta), koje traje samo za vrijeme trajanja radnje glagolskoga predikata. (Usput: tu su očito pobrkani pojmovi vremenskih odnosa o kojima je riječ; sintaktička se pojava naime objašnjava vremenskom odredbom koja je za gramatički status te pojave u rečenici potpuno irelevantna.)". I imenica i predikatni proširak uvrštavaju se u rečenicu po predikatu. On određuje padež i broj imenici, a padež, broj i rod predikatnoga proširka. Rod se pak imenici jednoznačno određuje po predikatnom proširku. Pogrešno je stoga svako gledanje koje pridjev kao predikatnu dopunu interpretira kao osobitu vrstu atributa. Termin *predikatni proširak* preuzet je prema radu M. Petija.

la, tj. kad samo spaja predikatno ime (u slučaju koji nas zanima, pridjev) sa subjektom, ali ne gubi, poput kopule, svoje pravo značenje.

Prilog u opisanoj poziciji u sintaktičkoj je funkciji priložne oznake načina. Kako se priložna oznaka načina odnosi prema svom predikatu na onaj način na koji se zavisna, načinska rečenica odnosi prema glavnoj⁶, lako se dolazi do zaključka da se u pregledanim slučajevima, u kojima se kao predikatna dopuna ne javlja priložna oznaka načina već pridjevni predikatni proširak, o pridjevu može razmišljati kao o kontrahiranoj načinskoj rečenici, načinskoj rečenici svedenoj samo na svoj predikat (pridjev) koji zalihosno nosi značenje cijele rečenice. I doista, da se poslužimo najjednostavijim i pritom jezično posuvremenjenim primjerom, npr. rečenica *Darove (koje...) milostiv primi* (Dari (ke...) **m(i)l(o)stiv** primi) može se, a da tom preoblikom rečeničnoga ustrojstva ne izgubi ništa od svoga značenja, preoblikovati u zavisno složenu rečenicu (sastavljenu od glavne i načinske rečenice) *Darove primi tako da si (pritom) milostiv*, – odnosno držeći se gore spomenutoga pravila o odnosu načinske rečenice prema glavnoj – u rečenicu *Darove (koje...) milostivo primi* (Dari (ke...) *m(i)l(o)stivě* primi).

Došli smo tako do modela koji se može primijeniti na sve navedene primjere. Najbolje se to vidi svedemo li ih na najosnovniju sintaktičku strukturu (jer nas u ovom radu ne zanima detaljna sintaktička analiza svih navedenih primjera, već samo izoliranje i tumačenje izdvojenoga problema). Svedemo li ih, dakle, na oblik koji pretpostavlja predikat, subjekt, objekt i za nas važan pridjevni predikatni proširak (tj. priložnu oznaku), dobivamo sljedeće rečenične modele ekscerpirane iz gore navedenih potpunih primjera, u kojima se mogućnost opisanih preoblika može jasnije uočiti:

- ...m(o)leniê *ugodan* v(ɓ)n(ɓ)mi...149 26c
 m(o)leniê v(ɓ)n(ɓ) (*tako da si <pritom>*) *ugodan* **dakle:** *ugod'no*
 ...m(i)l(o)sr(ɓ)dɓ <n(a)sɓ> dar'mi hrani...150 24a
 dar'mi <n(a)sɓ> hrani(*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)sr(ɓ)dɓ* **dakle:**
m(i)l(o)sr(ɓ)do
 ...žr'tvi *ugodan* vɓn'mi...156 18d
 žr'tvi vɓn'mi (*tako da si <pritom>*) *ugodan* **dakle:** *ugod'no*
 ...b(ož)e podai *m(i)l(o)stiv*...156 27d
 b(ož)e podai (*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)stiv* **dakle:** *m(i)l(o)stivo*
 ...b(ož)e podai *m(i)l(o)st(i)v*...157 1b
 b(ož)e podai (*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)stiv* **dakle:** *m(i)l(o)stivo*
 ...moleniê *m(i)l(o)stiv* van'mi...158 13d
 moleniê van'mi (*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)stiv* **dakle:** *m(i)l(o)stivo*
 ...dari *m(i)l(o)stiv* primi...159 20b
 dari primi (*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)stiv* **dakle:** *m(i)l(o)stivo*

⁶ Usp. 1, str. 345.

...žr'tvi *m(i)l(o)sr(b)d'* primi...160 25b

žr'tvi primi (*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)stivb*

...*m(i)l(o)stiv'* <n(a)s_b> usliši...160 30c

usliši <n(a)s_b> (*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)stiv'* **dakle:** *m(i)l(o)stivo*

...žr'tvi *bl(a)godetanb* primi...161 6a

žr'tvi primi (*tako da si <pritom>*) *bl(a)godetanb* **dakle:** *bl(a)godětno*

...ne ostavlaeši *m(i)l(o)stivb* tēšiti...182 21a

ne ostavlaeši (*tako da si <pritom>*) *m(i)l(o)stivb* **dakle:** *m(i)l(o)stivē*

...žr'tvi *ugodanb* da primeši...183 19b

žr'tvi da primeši (*tako da si <pritom>*) *ugodanb* **dakle:** *ugod'no*

...priležaniē n(a)ša *ugodanb* v'nmi...184 14b

priležaniē n(a)ša (*tako da si <pritom>*) *ugodanb* v'nmi **idakle:** *ugod'-etakčno*

...*prem(i)l(o)sr(b)db* n(a)s_b ukrēpi...184 4d

ukrēpi n(a)s_b (*tako da si <pritom>*) *prem(i)l(o)sr(b)db* **dakle:** *prem(i)l(o)sr(b)do*

U gore navedenim primjerima je dakle, uz svake dvije rečenice (jednu u čije je gramatičko ustrojstvo uključen pridjevni predikatni proširak i drugu s priložnom oznakom načina) uspostavljena treća, zavisno složena rečenica, u kojoj zavisna (načinska) rečenica funkcionira kao stanovit međuoblik, veza, konstrukt koji značenjski u potpunosti razvezuje prilog služeći se prilogu analognim pridjevom – predikatom, a koja se opet, ne gubeći ništa od svoga značenja može kontrahirati u taj isti predikat – pridjev koji zalihosno zadržava značenje čitave načinske rečenice. Unatoč različitom gramatičkom ustrojstvu rečenica (i potvrđenih i konstruirane) nedvojbeno je njihova značenjska identičnost koju je pisac (pisar) teksta znao iskoristiti u davanju živosti monotonij, neprestano se ponavljajućoj frazi, ne dovodeći pritom u pitanje neophodnu jednoznačnost njezina značenja.

Da bi se još bolje razumjela mogućnost izražavanja istoga značenja različitim gramatičkim i sintaktičkim sredstvima, evo i primjera kada ono nije potvrđeno, a koji su također česti. Prvi se odnosi na alterniranje neodređenoga i određenoga pridjeva u sintagmama poput ove:

...*sr(ɔb)ca b(o)že m(i)l(o)sr(b)db* pros(vě)ti...188 13a (*III4 m(i)l(o)sr(b)di*)

Premda je jasno da mjesto riječi u redosljedu ne odgovara njezinu sintaktičkom položaju te je za uspostavljanje sintaktičkih odnosa načelno irelevantno da li ova riječ stoji ispred ili iza one, u gornjem primjeru alterniranje neodređenoga i određenoga oblika moglo bi se objasniti kolebljivošću oblika koji se nalazi neposredno stiješnjen između imenske riječi s kojom se slaže u rodu, broju i padežu te se ojeća kao atribut u postpoziciji i predikata uz koji postoji mogućnost da se osjeti kao pridjevni predikatni proširak. Za ovaj konkretan slučaj nemamo potvrđeno njegovo zamjenjivanje priložnom oznakom načina, ali ga nekako iz svih sličnih potvrđenih i navedenih primjera možemo lako konstruir-

ati (...sr(bdb)ca b(o)že *milosrdo* pros(vě)ti...). Možemo dakle ustvrditi da se pridjev u svom neodređenom liku ovdje osjeća kao pridjevni predikatni proširak, dok se u određenom javlja kao pravi atribut u postpoziciji imenice *bog*.

...ki m(u)č(eni)kь poznahomь *m(i)l(o)stivě*...156 13a (*III4 m(i)l(o)stivi*)

...ki m(u)č(e)n(i)ki poznahom *m(i)l(o)stivě*...187 24a (*III4 m(i)l(o)stivi*)

U **III4** na mjestu je priloga u **Hm** određeni pridjev, ali ovu situaciju ne možemo shvatiti kao analognu gore opisanoj. Teško bi se tu mogao pretpostaviti neodređeni pridjev koji bi bio pridjevni predikatni proširak, jer se određeni pridjev ovdje razumije kao epitet, tj. ponavljanje imenske riječi zbog duljine rečenice. Pridjev se na tom mjestu ne bi mogao transformirati u namjernu rečenicu, tj. shvatiti kao namjerna rečenica kontrahirana u svoj predikat koji zalihosno čuva čitavo njezino značenje.

Zaključak

Uočena pojava alterniranja pridjeva i priloga u sintaktičkim funkcijama predikatnoga proširka, odnosno priložne oznake načina pokazuje da je pojava pridjeva u tom položaju starija. Međutim, drugi primjeri upotrebe pridjeva i priloga kao predikatne dopune u pregledanim tekstovima jasno pokazuju da je uporaba priloga običnija, tj. da rečenice u svojem osnovnom gramatičkom ustrojstvu redovito imaju priložnu oznaku, a tek iznimno, u slučaju koji je privukao našu pažnju, predikatni pridjevni proširak. Zanimljivo je, međutim, da pisci misala posežu za tom mogućnošću samo u specifičnom kontekstu, u rečenicama različita značenja, ali sličnih po tom što redovito znače kakvu zamolbu upućenu Bogu i po tome što se redovito javljaju iza datacije i naziva svetka. To su i rečenice velike čestotonosti, pa je lako razumjeti da se javlja potreba njihova variranja koje dinamizira tekst; međutim one su svojom točnom mjesnom određenošću unutar misala i konstante teksta, čije se značenje ne smije mijenjati. Alterniranje pridjeva i priloga onako kako je provedeno ne narušava njihovu značenjsku strukturu.

Summary

THE ALTERNATION OF ADJECTIVES AND ADVERBS IN SOME FIXED SYNTAGMS OF MISSAL TEXTS

The paper deals with the alternation of adjectives (in the function of predicative attribute) and adverb which can be seen in a special type of syntagms which is frequent in missal texts.